

Animirani film u Hrvatskoj

Hvizdak, Vedrana

Undergraduate thesis / Završni rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Academy of Arts and Culture in Osijek / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Akademija za umjetnost i kulturu u Osijeku**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:251:361620>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-08**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Academy of Arts and Culture in Osijek](#)

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
AKADEMIJA ZA UMJETNOST I KULTURU U OSIJEKU
ODSJEK ZA KULTURU, MEDIJE I MENADŽMENT
SVEUČILIŠNI PREDDIPLOMSKI STUDIJ KULTURA, MEDIJI I
MENADŽMENT

VEDRANA HVIZDAK

ANIMIRANI FILM U HRVATSKOJ

ZAVRŠNI RAD

MENTOR: doc. dr. sc. Tatjana Ileš

SUMENTOR: doc. dr. sc. Borko Baraban

Osijek, 2022.

SAŽETAK

Pojava animiranog filma u svijetu imala je značajan utjecaj na kulturu ljudi i njihov stil života. Jedno od istaknutih imena u svijetu animacije zasigurno je Walt Disney koji je imao snažan utjecaj na radove ostalih autora i izvan granica Sjedinjenih Američkih Država. Njegovo plodonosno stvaralaštvo obogatilo je animirani film zauvijek, a njegovi filmovi gledaju se i danas. Mnogi animatori počeli su slijediti njegov primjer, ali s godinama većina teži svojoj autentičnosti i istaknutom stilu. Hrvatska nije zaostajala za ostalim zemljama jer već u dvadesetim godinama prošlog stoljeća nastaju prva dva animirana filma u hrvatskoj produkciji. U pedesetim godinama 20. stoljeća dolazi do procvata animacije u Hrvatskoj. Pojavljuje se izraz *Zagrebačka škola crtanog filma*. Pedesete i šezdesete godine smatraju se najplodnijim razdobljem za animaciju jer u tom razdoblju Hrvatska postaje bogatija za mnoštvo animiranih filmova i izvanrednih autora, od crtača i scenografa do redatelja. Dušan Vukotić, Vatroslav Mimica, Nikola Kostelac, Boris Kolar, Vladimir Kristl, Zlatko Bourek, Zlatko Grgić, Nedjeljko Dragić te Pavao Štalter, samo su neki od nevjerojatnih animatora koji su ostavili neizbrisiv trag u hrvatskoj kinematografiji i čija se djela i danas spominju. Djelovanje *Zagrebačke škole crtanog filma* i radove spomenutih autora prepoznaje struka u Hrvatskoj, ali i u svijetu. Animirani film tako se, osim brojnim nagradama i priznanjima, kao na primjer nagradom „Oscar“ te nagradama na brojnim festivalima, može pohvaliti i ogromnim publicitetom. Međutim, u sedamdesetim godinama dolazi do stagnacije u kreativnosti autora. Animirani film u Hrvatskoj suočava se i s odlaskom autora u inozemstvo, dok se nekolicina odlučuje okušati u svijetu igranog filma. Dodatan udarac animaciji zadala je i financijska kriza u osamdesetim i devedesetim godinama, a u vrijeme ratnih zbivanja proizvodnja animiranih filmova se zaustavlja. Završetkom rata nastavlja se izrada animiranih filmova te se pojavljuju nove generacije autora. Cilj rada jest prikazati razvoj animiranog filma u Hrvatskoj, najznačajnije autore i njihove animirane filmove.

Ključne riječi: animacija, animirani film, Zagrebačka škola crtanog filma, Dušan Vukotić

ABSTRACT

The appearance of animated films in the world had a significant impact on people's culture and lifestyle. One of the prominent names in the world of animation is certainly Walt Disney, who had a strong influence on the works of other authors even outside the borders of the United States of America. His fruitful work has enriched the animated film forever, and his films are still watched today. Many animators began to follow his example, but over the years, most strive for their authenticity and distinctive style. Croatia did not lag behind the other countries because, already in the twenties of the last century, the first two animated films produced in Croatia were made. In the fifties of the 20th century, animation flourished in Croatia. The term "Zagreb Cartoon School" appears. The 1950s and 1960s are considered the most fruitful period for animation, because in that period Croatia became richer for many animated films and outstanding authors, from cartoonists, scenographers to directors. Dušan Vukotić, Vatroslav Mimica, Nikola Kostelac, Boris Kolar, Vladimir Kristl, Zlatko Bourek, Zlatko Grgić, Nedjeljko Dragić, Pavao Štalter are just some of the amazing animators who left an indelible mark on Croatian cinematography and whose works are still mentioned today. The work of the "Zagreb Cartoon School" and the works of the aforementioned authors are recognized by the profession in Croatia as well as in the world. In addition to numerous awards and recognitions, such as the "Oscar" award, awards at numerous festivals, the animated film can also boast of enormous publicity. However, in the seventies there was a stagnation in the author's creativity. Animated films in Croatia are also faced with the departure of authors abroad, while a few decide to try their hand at the world of feature films. The financial crisis in the 1980s and 1990s dealt an additional blow to animation, and during the war, the production of animated films stopped. With the end of the war, the production of animated films continues and new generations of authors appear. The aim of the paper is to show the development of animated film in Croatia, the most important authors and their animated films.

Keywords: animation, animated film, Zagreb School of Cartoon Film, Dušan Vukotić

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
AKADEMIJA ZA UMJETNOST I KULTURU U OSIJEKU

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja Vedrana Hvizdak potvrđujem da je moj završni rad
pod naslovom Animirani film u Hrvatskoj diplomski/završni

te mentorstvom doc.dr.sc. Tatjane Ilaš i sumentorstvom doc.dr.sc. Borka Barabana

rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio diplomskog rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranog rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga završnog/diplomskog rada nije iskorišten za bilo koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanove.

U Osijeku, 22.9.2022.

Potpis

Vedrana Hvizdak

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
2. NASTANAK I RAZVOJ ANIMIRANOG FILMA.....	2
2.1. Temelji animiranog filma	2
2.2. Stvaralaštvo Walta Disneyja	3
2.3. United Production of America	4
3. POČETAK ANIMIRANOG FILMA U HRVATSKOJ	5
4. ZAGREBAČKA ŠKOLA CRTANOG FILMA	9
4.1. Zlatno doba Zagrebačke škole crtanog filma.....	10
4.1.1. Dušan Vukotić.....	10
4.1.2. Vatroslav Mimica	12
4.2. Ostala istaknuta imena crtanog filma u Hrvatskoj	14
4.2.1. Zlatko Bourek	17
4.2.2. Boris Kolar.....	17
4.2.3. Borivoj Dovniković-Bordo.....	18
4.2.4. Zlatko Grgić	19
4.2.5. Nedjeljko Dragić	20
4.2.6. Pavao Štalter	20
4.2.7. Zvonimir Lončarić.....	21
5. RAZDOBLJE KRIZE ZA HRVATSKU ANIMACIJU – NESTANAK ŠKOLE	22
6. NOVO DOBA ANIMACIJE	25
7. ZAKLJUČAK	27
8. LITERATURA.....	28

1. UVOD

U ovom završnom radu obrađena je tema *Animirani film u Hrvatskoj* s naglaskom na njegova najznačajnija razdoblja, autore i filmove. U prvom dijelu rada opisan je nastanak animiranog filma, njegovi utemeljitelji te je prikazano stvaralaštvo najistaknutijeg imena u svjetskoj animaciji, Walta Disneya, koji je imao značajan utjecaj na rad animatora u Hrvatskoj. Velik utjecaj na njihov rad imao je i studio *United Production of America*.

U drugom su poglavlju prikazani početci hrvatske animacije, njezini začetnici, prve produkcijske kuće te kako su se crtež i tehnika animacije razvijali tijekom povijesti animiranoga filma.

Zbog dobre financijske potpore i velike kreativnosti nadarenih autora, animirani film u Hrvatskoj doživljava svoj procvat pedesetih godina 20. stoljeća. To su bitne značajke koje su utjecale na pojavu *Zagrebačke škole crtanog filma* čije je djelovanje opisano u trećem poglavlju rada, pri čemu su spomenuti najznačajniji autori crtanog filma i njihovi filmovi. Njihovo stvaralaštvo utjecalo je i na radove budućih animatora. Posebno je analizirano djelovanje dvaju istaknutih imena *Zagrebačke škole crtanog filma*, a to su Dušan Vukotić i Vatroslav Mimica. Uz njih, opisano je i stvaralaštvo značajnih hrvatskih autora animiranih filmova, a to su: Zlatko Bourek, Boris Kolar, Borivoj Dovniković-Bordo, Zlatko Grgić, Nedjeljko Dragić, Pavao Štalter i Zvonimir Lončarić.

Nakon brojnih osvojenih nagrada, animacija u Hrvatskoj doživljava krizno razdoblje. U četvrtom su poglavlju rada objašnjene činjenice koje su dovele do takve situacije. Ratna zbivanja u Hrvatskoj utjecala su i na gašenje *Zagrebačke škole crtanog filma* zbog problema s financiranjem.

U posljednjem poglavlju ovog rada prikazano je novo doba animacije u Hrvatskoj, pri čemu se navode novi filmski festivali. Opisane su značajne producentske kuće, a obrađeni su i najistaknutiji autori te neki od najznačajnijih animiranih filmova novog doba.

Cilj rada jest prikazati razvoj animiranog filma u Hrvatskoj, najznačajnije autore i njihove animirane filmove.

2. NASTANAK I RAZVOJ ANIMIRANOG FILMA

Michelson (2003), kako je navedeno u radu filmologinje Janice Tomić (2014: 82), objašnjava da je film živa, odnosno pokretna slika.

Midhat Ajanović, istaknuti filmski autor i karikaturist (2004: 30), ističe kako se animacija smatra filmskim žanrom, unatoč tome što se u njoj ne prenose pokreti iz prirode, već se uglavnom temelji na umjetno kreiranom pokretu. Ono što ju povezuje s ostalim filmskim žanrovima, kao što su igrani i dokumentarni film, jesu filmske sličice, određeno vrijeme te elektronski piksel, to jest animirani se film, baš kao i navedeni filmski žanrovi, kreira na način da se pokreti koji su zabilježeni na filmskoj vrpici te podijeljeni na filmske sličice ponovno spajaju u slike koje su međusobno povezane i koje se projiciraju na filmskom platnu.

Stephenson (1967), kako je navedeno u radu poznatog filmskog teoretičara, kritičara, scenarista i redatelja Ranka Munitića (2012: 34), objašnjava da se film koji se kreira sličicu po sličicu naziva animirani film.

Na mrežnoj stranici „Medijska pismenost – abeceda za 21. stoljeće“ navodi se da je animirani film filmska vrsta u kojoj se kretanje postiže zasebnim snimanjem određenog faznog mijenjanja statične scene.

Hrvoje Turković, istaknuti filmski teoretičar i kritičar (2012: 41), navodi da se, obzirom na prijevod, animirani film može nazvati oživljenim filmom. Uz to, navodi kako se u animirane filmove ubrajaju: lutka-filmovi, crtani filmovi, ali i filmovi u kojima su predmeti animacije živa bića te oni u kojima se animiraju neživi predmeti.

2.1. Temelji animiranog filma

Munitić (2012: 38, 132 – 135, 151) navodi kako je Emile Reynaud postavio temelje animiranog filma patentiranjem naprave „optički teatar“, pomoću koje je 1892. godine izveo prvu projekciju naslikanih desetominutnih priča koju je javnost mogla vidjeti. Bio je to značajan doprinos razvoju kinematografije animiranog filma. Taj „optički teatar“ postao je ubrzo zaboravljen razvojem snimanja „sličicu po sličicu“. Prvi takav animirani film, snimljen je 1905. godine, a riječ je o filmu „Električni hotel“, autora Segunda de Chomona. Film je izrađen pomoću aparata koji propušta jedan po jedan kvadrat vrpce, a aparat je konstruiran 1902. godine. Iako je film „Električni hotel“ snimljen tehnikom animacije predmeta, nije riječ o pravom animiranom filmu. Prvi koji je to ostvario jest James Stuart Blackton filmom „Duhovite

faze smiješnih lica“ iz 1906. godine. Iste godine, pri snimanju svojeg filma „Legenda o fantomu“, Chomon koristi tehniku animiranog crteža, a 1908. godine snima film „Kineske sjenke“ te započinje suradnju s Pastroneom. U suradnji s njim, Chomon je snimio i filmove „Rat i Momijev san“ i „Cabrija“. Iste godine Emile Cohl, poznati ilustrator i karikaturist, premijerno prikazuje svoj prvijenac, odnosno crtani film „Fantazmagorija“.

Autor nadalje piše da je Cohl svoja djela temeljio na oživljavanju crteža, a animacija je upotpunjena stalnom preobrazbom nacrtanih linija i likova. Cohl 1910. godine počinje u filmovima upotrebljavati lutkarsku animaciju, a 1918. godine snima kompleksni crtani film na temelju stripa „Tri ugursuza“. Sullivan 1919. godine kreira mačka *Felixa*, prvog svjetski popularnog animiranog lika. Dvije godine kasnije, animiranim filmom „Iz tintarnice“, isto uspijeva i braći Fleischer. Uskoro sa stvaralaštvom započinje i Walt Disney.

2.2. Stvaralaštvo Walta Disneyja

Ajanović (2004: 48 – 49) piše kako Walt Disney započinje svoju karijeru kao crtač u tvrtci *The Kansas City Advertising Company*. Ondje je izradio crtiće koji su se emitirali u mjesnim kinematografima. Disney 1922. godine objavljuje animirani film „Crvenkapica“, a riječ je o ekraniziranoj bajci. Walt Disney se u svojem radu nije vodio značajkama nadrealizma, nego se vodio realističkim filmskim prikazivanjem i pripovijedanjem. Filmom „Alisa u zemlji čudesa“ otkriva svoju tehničku inovaciju „travelling-mate“, koju je razvio jer je imao želju prikazati realnu sliku lika okruženog nacrtanim svijetom.

Joško Marušić, suvremeni hrvatski autor animiranih filmova i karikaturist (2004: 60 – 65), piše kako je Walt Disney bankrotirao, iako je serija filmova „Alisa u zemlji čudesa“ polučila veliki uspjeh. Usprkos tome, Disney nastavlja sa snimanjem animiranih filmova po uzoru na „Alisu u zemlji čudesa“. Godine 1927. kreira „Oswalda, sretnog zeca“, u želji da stvori animiranog lika koji će biti prepoznatljiv u svijetu. Međutim, i ta ideja mu nije do kraja uspjela, ali on nije očajavao te nastavlja sa svojim radom. Sljedeće godine, u suradnji s Ubom Iwerksom, kreira miša „Mickey Mousea“ za nijemi film „Plane Crazy“. Iste godine snima i film sa spomenutim mišem. Riječ je o filmu „Parobrod Willie“, koji je ujedno i prvi zvučni animirani film. Do pedesetih godina 20. stoljeća u Disneyjevom studiju snimljen je 121 film s likom „Mickey Mousea“, a glas mu puna dva desetljeća posuđuje upravo Walt Disney. Iz spomenute serije filmova u kojima glavnu ulogu ima „Mickey Mouse“, proizašli su i ostali likovi koji su postigli svjetsku popularnost i dobili vlastite serijale. Riječ je o likovima: „Paško Patak“, „Šiljo“ i „Pluton“. Walt Disney 1929. godine pokreće novu seriju crtanih filmova utemeljenu na

glazbenim temama, a riječ je o „Silly Simphonies“. Godine 1932. objavljuje prvi animirani film u boji, „Cvijeće i drveće“, za koji je osvojio nagradu „Oscar“ po prvi put, a najveću slavu donio mu je film „Veliki zli vuk“ iz 1933. godine u kojima su u glavnim ulogama tri prašćića. Krajem 1937. godine objavljuje svoj prvi dugometražni crtani film „Snjeguljica i sedam patuljaka“. Za financiranje filma izdvojeno je oko milijun i pol američkih dolara. U pedesetim godinama objavljuje filmove: „Pepeljuga“ (1950.), „Petar Pan“ (1953.) i „Uspavana ljepotica“ (1959.).

Posljednji film u Disneyjevoj produkciji jest „Knjiga o džungli“. Riječ je o dugometražnom animiranom filmu koji je svoju premijeru imao 1967. godine, ali, nažalost, Walt Disney umire i premijeru svojeg posljednjeg djela nije uspio vidjeti.

2.3. United Production of America

Ajanović (2004: 71, 86 – 89) navodi kako 1941. godine u Walt Disney studiju animatori prosvjeduju zbog nezadovoljstva, a među njima su i animatori Zachary Schwartz, Stephen Bosustow te Dave Hilberman. Zbog nezadovoljstva daju otkaz i osnivaju vlastiti studio za animaciju pod nazivom *United Production of Amerika*, skraćeno UPA. Upravo se u tom studiju dogodio najznačajniji preokret za cijelu filmsku animaciju. Svrha studija bila je stvarati umjetnost i eksperiment te animacija više nije ovisila o radu jednog genija, poput Walta Disneyja. Tako je UPA srušila sva dotadašnja pravila vezana za animaciju, čiji je utemeljitelj bio upravo Disney. Tako kreativna animacija više nije bila izuzetak, već je postala neophodno pravilo. Animatori su imali potpunu slobodu kreativnosti. Moglo se jasno vidjeti kako linije i boje na njihovim radovima nisu bile jasno i precizno izvučene, što je bilo najvažnije dotadašnje pravilo u animaciji. Thomas (1998: 28), kako je navedeno u radu Ajanovića (2004: 88), objašnjava kako je iduće srušeno pravilo bilo pravilo proporcije tijela, odnosno oči, nos i trup više nisu bili pravilnih, to jest uobičajenih proporcija, već su neki dijelovi tijela bili izduženi, smanjeni i uvećani. Autor nadalje piše kako su likovi u animiranim filmovima uglavnom bile male i slatke životinje, a UPA je srušila i to pravilo. U njihovom najuspješnijem komercijalnom dosegu, *Mister Magoo* (*Gospodin Magoo*), glavnu ulogu imala je ljudska figura i to nimalo simpatična. Riječ je o karikaturi komičara W. C. Fieldsa. Zbog silnih noviteta koji su uvedeni u animaciji i zbog tvrdnje da pravila više ne postoje, bar u spomenutom studiju animacije, animacija postaje najjasnija forma u filmskoj umjetnosti koja se bavi apstrakcijom. Važno je istaknuti da je UPA jedan od prvih studija u svijetu koji se uspješno prilagodio velikom tržištu za animaciju, tj. televiziji.

3. POČETAK ANIMIRANOG FILMA U HRVATSKOJ

Enes Midžić, suvremeni hrvatski filmski snimatelj i direktor fotografije te sveučilišni profesor na ADU (2009: 319), objašnjava kako je početak hrvatske animacije vezan za tvrtku *Jugoslavija*. Poljak Sergije Tagatz, emigrant iz SSSR-a, dvadesetih godina prošlog stoljeća dolazi u prijestolnicu Hrvatske. U Zagrebu upisuje *Visoku tehničku školu* te se zbog manjka novca odlučuje zaposliti u laboratoriju tvrtke *Jugoslavija*, a 1922. godine izbacuje svoja dva reklamna animirana filma. To su „Admiral laštilo“ i „Alda čaj“. Njihova dužina iznosila je 20 metara. Direktora laboratorija tvrtke *Jugoslavija*, Anatolija Bazarova, zanimala je tzv. tajna Sergijeve animacije, odnosno načelo kojim se služi, međutim Poljak to nije želio otkriti. Tagatz ubrzo napušta spomenutu tvrtku i odlazi u *Bosna film*. Ondje dobiva zadatak animirati simbol tvrtke i snima animiranu reklamnu objavu dužine 30 metara za filmove Jackija Coogana, a Midžić o njegovu tadašnjem radu piše: „U *Bosna film*u eksperimentira snimanjem crteža pri danjem svjetlu, a za snimanje crteža na voštanom papiru prilagođuje jedan stol za snimanje međunaslova kamerom Ermann.“ (Midžić, 2009: 319).

Marušić (2004: 95) ističe kako je bitan doprinos u animaciji na našim prostorima dao i dr. Andrija Štampar, osnovavši *Školu narodnog zdravlja*. U razdoblju od 1928. godine do 1942. godine, Milan Marjanović, inače direktor Propagandnog odjela spomenute škole, u suradnji s Aleksandrom Gerasimovom, realizirao je niz igrano-crtanih filmova, a najistaknutiji među njima jesu: „Macin nos“, „Ivin zub“ i „Kako je počela griza u selu Prljavoru“. Film koji je u potpunosti animiran jest „Martin u nebo“ iz 1929. godine. U filmu „Čarobnjaci“, koji se bavi temom alkoholizma, uspjeli su igrom svjetla i platnom postići efekt kazališne sjene. Cilj autora filmova bio je educirati seljaštvo, ali se nije u potpunosti ispunio. Naime, umjesto da gledatelji izvuku pouku iz animiranoga filma, među njima je to izazivalo smijeh. Filmovi su bili informativno-obrazovnog karaktera, ali u ovom primjeru nisu polučili uspjeh. Rad *Škole narodnog zdravlja* primijetili su i ostali slikari poput Petra Pappa i Vilka Šeferova, koji postaju novi članovi, kao i Stanislav Noworyta. Riječ je o snimatelju koji je ostavio neizbrisiv trag u kinematografiji na ovim prostorima zbog svojeg iznimnog interesa za filmsku tehniku i optiku.

Midžić (2009: 319) piše kako Viktor Rybak, u suradnji s Miroslavom Modicom, izrađuje najstariji očuvani hrvatski animirani film iz 1932. godine. Dužina filma iznosi osam metara, a nastao je isključivo kao eksperiment. Marušić (2004: 96) dodaje kako je upravo iz spomenutog filma legendarna scena kako otac udara dijete po stražnjici. Razlog zašto to čini jest taj što dijete loše svira klavir.

Midžić (2009: 319) ističe kako su iz tog vremena važna imena za hrvatsku animaciju Zvonko Maar te Ivo i Vlado Mondschein, koji nastavljaju rad *Škole narodnog zdravlja*. Riječ je o trojici braće koji 1931. godine osnivaju tvrtku *Maar, reklamna naknada k. d.*, čije djelovanje traje do 1936. godine. Radi se o tvrtki koja se bavi izradom kratkih reklamnih filmova, a pojedini od njih bili su tintirani. Produkcija tvrtke *Maar* na godišnjoj je razini proizvodila od sto do dvjesto filmova, čija je dužina iznosila od deset do sto metara. U snimateljskoj ekipi isticao se Oktavijan Miletić koji je snimao isključivo igrane i dokumentarne dijelove.

Turković (2017: 1) u svojem djelu „Animirani film u Hrvatskoj – kronologija (1922 – 2014)“ navodi kako je Ilse Polley nova članica u animacijskoj tvrtki *Maar*. Njemačka crtačica se 1933. godine priključuje timu koji pokreće animaciju naslova i crtanih ulomaka. Također, ostala važna imena koja se priključuju timu jesu: Pavao Gavranović, Gerty Gorjan, Andrija Žic i Mladen Fureš. Zoran Maar proširuje tim kako bi unaprijedio poslovanje.

Marušić (2004: 96 – 97) piše kako su Hrvati, kao i ostatak svijeta, bili oduševljeni „Mickey Mouseom“, pa je tako Oktavijan Miletić, u suradnji sa Srđanom Krizmanom, došao na ideju osmišljavanja domaće verzije spomenutog crtanih lika. Nažalost, zadatak je za njih bio iznimno težak te junak „Bingo“ nikada nije ugledao svjetlo dana. Autor ističe kako je Kamilo Tompa imao značajan doprinos za hrvatsku animaciju. Radi se o profesoru grafije koji je od 1936. godine predavao u *Obrtničkoj školi* u Zagrebu. Sljedeće se tri godine podosta poigrava animacijom. Njegov propali pokušaj proizvodnje filmova „Naježda Turaka u Zagreb“ i „Medvedgradska kraljica“ u trajanju od petnaest minuta, u suradnji s Rudolfom Schlickom, ostao je samo ideja na papiru. Doprinos u crtanim filmovima imao je i Kosta Hlavaty. On se isticao po tome što je crtao izravno na filmskoj vrpici. Walter Neugebauer ostvaruje prvi crtani film nakon Drugog svjetskog rata, tj. 1945. godine. Prvo je objavio „Usmene novine“, a idući film „Svi na izbore“ poslužio mu je kao alat za promidžbu socijalističke vlasti te je film emitiran na Trgu bana Josipa Jelačića u Zagrebu.

Turković (2017: 2) navodi kako je 1947. godine osnovana tvrtka *Nastavni film* koja se bavila izradom filmova edukativnog karaktera. U svoje filmove ubrzo dodaju i animaciju. U spomenutoj su tvrtki 1948. godine snimljena dva kratka animirana filma, „Nafta“ i „Proces u visokoj peći“, autora Leonitija Bjelinskog. Godinu dana kasnije, Bogoslav Petanjek dolazi iz Argentine nakon dugogodišnjeg rada u studiju argentinskog pionira Quirinija Christianija. Postaje jedan od zaposlenika u *Nastavnom filmu*. Autor je filmova „Naši zubi“ i „Crnac Miško“, a inspiracija za drugi film bio mu je Walt Disney.

Marušić (2004: 97) navodi kako se 1950. godine dogodio jedan od najvažnijih događaja koji je utjecao na daljnji razvoj hrvatske animacije. Glavni urednik satiričkog lista „Kerempuh“, Fadil Hadžić, zbog viška je novca odlučio izraditi „Veliki miting“. Ideja produkcije tog filma bila je isključivo za ostvarivanje što većeg profita. Film je sadržavao mnoštvo političkih poruka, ali odlikovala ga je odlična animacija, kao i u Disneyevim djelima. Redatelj filma bio je Norbert Neugebauer u ulozi glavnog crtača, a duljina trajanja filma iznosila je dvadeset minuta. Scenarist je bio Mirko Trišler. U Zagrebu je 1951. godine osnovana još jedna tvrtka za animaciju pod nazivom *Duga film*. Njihovo djelovanje trajalo je samo godinu dana. Škrabalo (1998: 274 – 275) piše kako je tako kratko djelovanje izazvalo skandal u kulturnim krugovima društva, međutim Marušić (2004: 97 – 98) navodi kako su uspjeli u tako kratkom razdoblju proizvesti velik broj filmova. Neki od njih jesu: „Veliki doživljaj“ autora braće Walter i Norbert Neugebauer, „Kako se rodio Kićo“, prvi film Dušana Vukotića, dok je Andre Luščić autor filma „Revija na dvorištu“.

Turković (2017: 2) tvrdi kako 1952. godine, nakon prestanka rada *Duga film*, Fadil Hadžić mijenja ime tvrtke *Nastavni film* u *Zora film*, koja djeluje sve do 1964. godine.

Marušić (2004: 99) piše kako Nikola Kostelac 1954. godine producira crtani film „Crvenkapica“. Riječ je o prvom crtanom filmu u Hrvatskoj koji je, diplomom u Berlinu, doživio međunarodni uspjeh. Osim toga, riječ je o prvom crtanom filmu koji nije crno-bijeli, već je u boji. Nakon „Crvenkapice“, Turković (2017: 3) tvrdi kako *Zora film*, nakon kratke pauze, nastavlja s radom. „Nisu znali jer su mali“, „Instrument čarobnjak“, „Luda graja zbog tramvaja“ i „Tri junaka“ samo su neki od filmova koje je iznjedrila *Zora film* krajem pedesetih i početkom šezdesetih godina prošlog stoljeća. Treba istaknuti animatore i crtače koji su u to vrijeme djelovali, a to su: Zlatko Grgić, Boris Kolar, Ismet Voljevica i Vjekoslav Kostanjšek. Svi oni su u isto vrijeme radili i u *Zagreb filmu*. *Zora film* je djelovala do 1964. godine, kada je zbog velikog duga bila primorana prestati s radom. Marušić (2004: 100) navodi kako se 1954. godine utemeljio *Zagreb film*, a 1956. godine otvaraju i *Studio za crtani film*. Na istoj adresi, u Vlaškoj ulici, nastala je i *Zagrebačka škola crtanog filma*.

Turković (2017: 3) piše kako je *Zagreb film* osnovan s ciljem da se bavi proizvodnjom reklama i dokumentarnih filmova, ali ubrzo proširuje svoj spektar proizvodnje i na animirane filmove. Dušan Vukotić je u *Zagreb filmu* režirao reklamne filmove, poput „Jubilej gospodina Ikla“ i „Djevojka i hrast“.

Marušić (2004: 100) ističe kako se 1955. godine osniva *Interpublic*, tvrtka koja je djelovala u suradnji sa *Studijem za animirani film*. Njihova uloga je također bila proizvodnja reklamnih filmova.

Ivo Škrabalo, poznati filmski redatelj, scenarist, povjesničar filma i filmski publicist (1998: 276), navodi kako su braća Neugebauer u siječnju 1955. godine okupila 33 crtača u studiju *Interpublic*, a zajedničkim snagama su uspjeli ostvariti devizne narudžbe iz Njemačke. Time su ostvarili da se filmovi razvijaju i snimaju u njemačkom gradu Münchenu, dok su se crtali u Zagrebu.

4. ZAGREBAČKA ŠKOLA CRTANOG FILMA

Nenad Pata, istaknuti filmski publicist i kritičar, *Zagrebačku školu crtanog filma* opisuje sljedećim riječima: „Zagrebačka škola crtanog filma bila je otok jugoslavenske kinematografije. Alcatras! Ne baš kaznionica, ali nešto što je bilo udaljeno od obale, omeđeno modrilom, nadomak kopnu, ali posve drugačije.“ (Pata, 2006: 22). Mišljenja je kako je upravo ta škola najveće postignuće hrvatske kinematografije na ovim prostorima.

Škrabalo (1998: 284) piše kako *Zagrebačka škola crtanog filma* nije nikakva škola ili nešto takvo slično, već je riječ o sintagmi koja je općeprihvaćena, to jest izrazu koji se koristi, a predstavlja grupu darovitih crtača koji su kao autori mnogih djela zaslužni za mnoštvo kvalitetnih animiranih filmova po kojima smo tada postali prepoznatljivi u svijetu.

Turković (2012: 142) tvrdi kako su crteži u djelima *Zagrebačke škole crtanog filma* te crteži iz produkcije Walta Disneyja u potpunosti različiti. „Dok crtež Disneyja imitira, crtež autora Zagrebačke škole pretežno simbolizira. Disneyev se crtež u imitaciji nastoji toliko poistovjetiti s predmetom koji dočarava da gledalac ne obraća pozornost crtežu već prikazanu predmetu. Crtež autora Zagrebačke škole, kao svaki simbol, zadržava karakteristike materije u kojoj se simbol gradi.“ (Turković, 2012: 142 – 143). To je bitno obilježje crtanih filmova *Zagrebačke škole crtanog filma*, u usporedbi s crtanim filmovima u svijetu, točnije na primjeru radova Walta Disneyja.

Na mrežnoj stranici „ZAGREB FILM – VIŠE OD 60 GODINA ANIMIRANIH USPJEHA“ navedeno je da je 1950-ih godina u *Školi* djelovalo ukupno 18 autora, kada je i nastao pojam *Zagrebačka škola crtanog filma*, koji su svojim talentom stvorili novu dimenziju animiranog filma. Ronald Holloway, filmski kritičar, razdoblje od 1957. godine do 1962. godine imenuje zlatnim dobom *Zagrebačke škole crtanog filma*. Autori koji su djelovali i po kojima je *Zagrebačka škola crtanog filma* prepoznatljiva jesu:

- Dušan Vukotić
- Vladimir Kristl
- Borivoj Dovniković
- Zlatko Bourek
- Vatroslav Mimica
- Nikola Kostelac
- Pavao Šalter

- Boris Kolar
- Dragutin Vunak
- Ante Zaninović
- Zlatko Grgić
- Aleksandar Marks
- Krešimir Zimonić
- Milan Blažeković
- Joško Marušić
- Zlatko Pavlinić
- Zdenko Gašparić
- Nedjeljko Dragić.¹

4.1. Zlatno doba Zagrebačke škole crtanog filma

Povjesničarka umjetnosti Mihaela Majcen Marinić (2014: 16) ističe kako se najplodonosnijim razdobljem *Zagrebačke škole crtanog filma* smatraju šezdesete i sedamdesete godine 20. stoljeća. Razlog je taj što je u to vrijeme proizašao najveći broj filmova. Poneki autori nastavili su djelovati i u sedamdesetim godinama, a neki djeluju sve do danas.

Škrabalo (1998: 284, 286 – 287, 296) piše kako je, zbog silnih nagrada i priznanja koja su pristizala sa svih strana, crtani film postao sve popularniji i priznatiji od strane domaće publike. Hrvatski animirani film postaje vodeća sila u svijetu animacije, a najveći stvaratelji tog doba, poput Dušana Vukotića i Vatroslava Mimice, postaju najveće zvijezde u svijetu filma. Osvojene nagrade i priznanja na Festivalu u Cannesu te film „Surogat“ autora Dušana Vukotića u nominaciji za „Oscara“, samo su neka od velikih postignuća koja treba spomenuti.

4.1.1. Dušan Vukotić

Škrabalo (1998: 287) navodi kako je Dušan Vukotić pokazivao svoju genijalnost još u *Duga filmu*, kada je bio drugačiji u odnosu na svoje kolege, a s vremenom je okupljao i svoje istomišljenike. On je pravi dokaz i primjer kako talent u kombinaciji s upornošću može proizvesti velike rezultate. Nakon što je ostvario svoje političke i ideološke ideje u crtićima u *Duga filmu*, Vukotić počinje polako odstupati od klasične animacije, to jest tradicije, kada počinje primjenjivati reduciranu animaciju u svojim djelima. “Vukotić je startao kao

¹ <http://zagrebfilm.hr/o-nama/zagrebacka-skola-animiranog-filma/> [pristup: 12.9.2022.]

iskorjenjenik, ne usvajajući postojeću tradiciju, a nemajući pri ruci druge.“ (Turković, 2012: 155).

Škrabalo (1998: 287 – 289) navodi da je Vukotić u *Zagreb filmu* proizveo niz filmova za djecu, a upravo je u toj filmskoj tvrtci imao svoj najveći razvoj u filmskom stvaralaštvu koji je proizveo nevjerojatne rezultate. „Rep je ulaznica“ (1959.), „Veliki strah“ (1958.) i „Krava na mjesecu“ (1959.) samo su neka od njegovih djela u tom razdoblju stvaranja u *Zagreb filmu*. Spomenuti crtani filmovi imali su jasnu poruku, bez dvosmislenosti te su nadmašili sve žanrove u okviru dječjih filmova, to jest crtića. Dokaz tome bile su i brojne nagrade koje su pristizale sa svih strana, a posebno se istaknuo film „Krava na mjesecu“. *Zagrebačka škola* imala je i mnogo neistomišljenika, to jest skeptičara, ali Vukotić ih je sve ušutkao filmom „Koncert za mašinsku pušku“ iz 1958. godine, koji je osvojio nagradu „Golden Gate Award“. Riječ je o filmskom festivalu u San Franciscu. Ova nagrada poslužila je kao inspiracija mnogim autorima u *Zagrebačkoj školi* da nastave sa svojim radom, koristeći grotesku i satiru, kao i krute geometrijske crteže u svojim crtežima. Dok se Vukotić bavio režijom svojih crtanih filmova, glavni crtači s kojima je surađivao u to vrijeme bili su Aleksandar Marks, Zlatko Grgić i Boris Kolar. Vukotić se 1959. godine vraća svojim crtačkim vodama te preuzima ulogu glavnog crtača u jednom od njegovih najboljih djela, „Piccolo“. Na ovakav potez Vukotić je bio primoran jer je njegov glavni crtač, Boris Kolar, morao otići na odsluženje vojnog roka. Ovim potezom je dobio titulu kompletnog autora te će potisnuti sve redatelje-crtače. Film „Piccolo“ namijenjen je starijoj publici i prvijenac je iz Vukotićeve treće faze stvaralaštva. Film sadrži moralno-filozofske poruke koje su putem groteske prenesene publici.

Autor također piše kako ova rečenica savršeno opisuje film „Piccolo“, gdje dvojica likova, dva susjeda, metaforički predstavljaju suparničke svjetske velesile. Iduće djelo je najvažnije koje treba spomenuti, a to je „Surogat“. Riječ je o filmu iz 1961. godine koji je osvojio najprestižniju nagradu u svijetu filma, nagradu „Oscar“. Autor na duhovit način prikazuje isprazne užitke jednog čovjeka. Film jasno prikazuje sliku tadašnjeg modernog čovjeka. Zbog mnoštva nagrada koje je osvojio, kao i one najprestižnije nagrade – „Oscar“, Vukotić je pobrao i simpatije domaće publike. Točnije, iako je odudarao od tradicije, ipak je zbog velikih postignuća osvojio srca neistomišljenika. Bio je stvatelj izvan svojeg vremena te je njegov idući korak bio da iskorači iz okvira crteža i krene s poigravanjem žive slike i animacije. Kao posljedica takvog eksperimentiranja, nastao je film „Igra“ iz 1962. godine. Djelo prikazuje tadašnju političku situaciju u svijetu. U središtu radnje su glavni junaci, dvoje djece koji se igraju rata crtajući oružje te njihova igra eskalira u sukob, umjesto da žive u slozi, što je i glavna pouka filma.

Najveća vrijednost ovog filma jest usklađenost realne fotografije, što je vrhunski odrađeno. Film završava dječjim suzama i prosutom tintom. Zbog originalne posljednje scene i pouke filma, Vukotić je ovim djelom osvojio najveći broj nagrada od svih filmova. Film „Igra“ je nominiran i za nagradu „Oscar“, ali ga nije osvojio. Istovremeno dok je radio na filmu „Igra“, Vukotić je snimao svoj dokumentarac „1001 crtež“ koji prikazuje tijekom nastajanja njegovih crteža. Vukotić kratko napušta svijet animacije kako bi se oprobao u novom žanru, a riječ je o igranom filmu „Sedmi kontinent“ objavljenom 1966. godine. U razdoblje kada Vukotić eksperimentira s miješanjem animacije i žive slike, pripada i film iz 1968. godine, „Mrlja na savjesti“. Riječ je o igrano-crtanom filmu, gdje glavnu ulogu imaju profesionalni glumci Ervina Dragman, Slavko Simić i Ivona Petri. Film „Ars Gratia Artis“ objavljen 1970. godine filozofira o granicama i svrsi umjetnosti. U središtu djela je gutač stakla, plamena, čavala te je ponovno riječ o metafori. Taj lik je zapravo sam autor, koji je primoran progutati samoga sebe kako bi zadovoljio sve veće kriterije nezasićene publike. Osim animiranih filmova te nakon što se okušao i u dokumentarnim i u igranim filmovima, Vukotić je tvorac i mnogih drugih, žanrovski različitih, filmova. To su, na primjer, propagandni film „Prvi maj 1961. godine u Zagrebu“ te reklamni film „Zastava“ iz 1971. godine. Film je dobio naziv prema novom modelu automobila koji je predstavljen u samom filmu. Vukotić je snimao i spotove za seriju OZ „Jugoslavija“, a u posljednjim se godinama stvaralaštva više posvećuje igranim nego animiranim filmovima. Isto tvrdi i Pata (1984: 25) i navodi kako se spomenuti autor bavi više ljudskom psihom i istražuje njezine beskrajne dubine, prikazujući tadašnju političku sliku društva kroz različite metafore. Paralelno „brusi“ i svoje likovne sposobnosti, spajajući crtano i realno.

Škrabalo (1998: 289) piše kako je svoje bogato iskustvo u svijetu filma Vukotić podijelio i na *Akademiji za kazalište, film i televiziju* u Zagrebu, na kojoj je radio kao profesor režije. Tako je novim mladim generacijama uspio prenijeti svoje veliko znanje i dugogodišnje iskustvo u filmskoj režiji i kinematografiji općenito.

4.1.2. Vatroslav Mimica

Škrabalo (1998: 290) smatra kako, uz Dušana Vukotića, treba istaknuti još jedno ime u hrvatskoj animaciji, a to je Vatroslav Mimica koji je ostavio neizbrisiv trag te su njegova djela imala veliki utjecaj na animaciju u Hrvatskoj. Zanimljiva informacija za spomenutog autora jest ta, kako je navedeno na mrežnoj stranici „Baza HR kinematografije“, da je sudjelovao u

Drugom svjetskom ratu kao jedan od pripadnika partizanske vojske, a svoje svjetonazore će prikazivati i u svojim djelima.²

Škrabalo (1998: 290 – 292) nadalje navodi kako je Mimica bio aktivni član *Zagrebačke škole* svega nekoliko godina, to jest u razdoblju od 1957. do 1963. godine. Svoju karijeru započeo je kao scenarist te je napisao ukupno 21 scenarij za vrijeme suradnje s Vladimirom Tadejem, s kojim je napisao neke od njih, a ostali dio napisao je samostalno. Paralelno dok je pisao scenarije, Mimica se odlučio okušati i u ulozi redatelja. Njegov redateljski prvijenac bio je film „Strašilo“. Inspiraciju za film pronašao je u „Čarobnjaku iz Oza“. Filmom „Happy end“ 1958. godine pokazao je kako odstupa od klasičnih obilježja crtanog filma. Autor izlazi iz tadašnjih okvira animacije. „Bila je to svojevrsna animirana predodžba jeze svjetske kataklizme, ostvarena u jednom jedinom kadru, gdje se kazaljke sata vrte unatrag i vraćaju elemente rastočenog svijeta u nekadašnju cjelovitost. Ta nadrealistična meditacija mračnih tonova boje i zvuka anticipirala je neke od bitnih elemenata Mimičinog crtano-filmskog opusa.“ (Škrabalo, 1998: 290). Iako Mimica nije crtač, svoja je djela oplemenio bogatom likovnom kulturom. Okupio je tim vrsnih umjetnika koji su uspješno pretočili Mimičine ideje u animacijsko djelo. Od 1958. godine njegov tim se sastojao od scenografa Zlatka Boureka, crtača Aleksandra Marksa, a animator je u početku bio Karabajić, a kasnije Jutriša. Mimičino autorstvo djela dovodilo se u pitanje jer je nesvakidašnja pojava da redatelj crtanog filma nije i sam crtač, ali takve tvrdnje su opovrgnute. Razlog je taj što je spomenuti autor imao jedinstveni likovno-animacijski izričaj te su njegovi suradnici, odnosno crtači, izrađivali i svoja vlastita djela te su se ona poprilično razlikovala od filmova Vatroslava Mimice. Kada bi njegovo stvaralaštvo opisali u glazbenom smislu, onda bi to glasilo da je Mimica u isto vrijeme i aranžer glazbe i skladatelj i dirigent, dok su njegovi suradnici izvodili poneke dionice kao prvoklasni solisti na vlastitim instrumentima. Djelom „Samac“ nastalim 1958. godine nije samo osvojio različite nagrade i priznanja na međunarodnoj razini, već je i pridonio kulturnom i duhovnom razvoju ovog područja te je velika odskočna daska za Mimičin daljnji razvoj u karijeri. Obilježje njegove animacije jest da potpunu grafičku strukturu kadra stavlja u gibanje, a ne bavi se pojedinačnim likom i njegovim pokretom. Ovakva tehnika još će se više istaknuti u primjeru filma „Inspektor se vratio kući“ iz 1959. godine, koji je osvojio brojne festivalske nagrade. U filmu je perspektiva zamijenjena međusobnom igrom ploha, dok tamna boja budi osjećaj jeze. Radi takve ikonografije likovnih elemenata, sasvim je logično da glazba u filmu mora biti poprilično osebujna s mnoštvo raznih glasova, šumova i ostalih komponenti. Tako se u

² http://hrfilm.hr/baza_redatelj.php?id=29 [pristup: 12.9.2022.]

njegovim filmovima mogao prepoznati glas Gabi Novak, glazbeno karikiranje Aleksandra Bubanovića, ali i glazba Kurta Griedera. Mimica je dijelio mišljenje s Vukotićem da crtani film ne može biti medijsko sredstvo lagane glazbe namijenjeno najviše za djecu, no bez obzira na isto mišljenje, Mimica je otišao u različitom smjeru. U središtu njegovih filmova je usamljeni čovjek koji se bori s nečovječnim svijetom, a humor je prisutan isključivo kao „crni humor“. U animaciju uvodi jedan novi element, a to je kolaž. Prvi film koji sadrži kolaž je „Kod fotografa“ iz 1959. godine, a zatim slijede filmovi „Mala kronika“ i „Perpetuum mobile“ nastali 1962. godine. Ovakva je animacija autoru prethodno spomenutih filmova donijela niz priznanja na međunarodnoj razini, posebice u zapadnim zemljama. Svijet je više nego domaća publika prepoznao Mimičine radove. Razlog je bio taj što su se ljudi na ovim prostorima borili sa siromaštvom te im je pojam osamljenog čovjeka u radovima spomenutog autora djelovao poprilično neshvatljivo. Pravi primjer nerazumijevanja Mimičinih filmova od strane domaće publike jest film „Mala kronika“ u kojem u gustom prometu pas biva zarobljen i na kraju premine. U gledateljima taj nemili događaj, to jest tužna tematika nije potaknula slične emocije. Nakon takvog razočarenja, Mimica pokušava kroz svoja ostala djela prikazati, to jest još više istaknuti svoje duhovne svjetonazore. Tako je filmom „Tifusari“ iz 1963. godine svojom prepoznatljivom animacijom prikazao partizane kako marširaju kroz ništavilo. Međutim, ni ovaj film nije imao odjeka. To je na kraju rezultiralo da se Mimica povuče iz svijeta animacije, ali nastavlja sa svojim radom u svijetu igranog filma. Mnogi filmski kritičari smatraju kako se povukao iz svijeta crtanog filma u savršenom trenutku. Kako je navedeno na mrežnoj stranici „Baza HR kinematografije“, bio je prvi modernist u filmovima na prostoru Hrvatske, odnosno cijele bivše Jugoslavije. Njegova djela bila su na svjetskoj razini animacije.³

4.2. Ostala istaknuta imena crtanog filma u Hrvatskoj

Škrabalo (1998: 292 – 295) navodi kako su za vrijeme djelovanja Dušana Vukotića i Vatroslava Mimice stvaralaštva ostalih redatelja u sjeni. Iako je s filmom „Premijera“ postigao uspjeh na međunarodnoj razini, Nikola Kostelac nakon filma „Na livadi“ nije postigao ništa značajnije. Uglavnom su to bili poprilično blijedi filmovi bez nekakve briljantne ideje. Njegovi glavni crtači bili su Aleksandar Marks za film „Djevojka za sve“ iz 1959. godine, Nedjeljko Dragić za film „Cupido“ iz 1961. godine te Kostanjšek za filmove „Ring“ (1959.), „Nocturno“ (1958.), „Ludo srce“ i „Zbog jednog tanjura“ (1959.). Nakon spomenutih filmova, Kostelac se kreće baviti serijama poput „Inspektor Maska“ i „Hound for Hire“. Iako se s vremenom odrekao

³ http://hrfilm.hr/baza_redatelj.php?id=29 [pristup: 12.9.2022.]

vlastitih ambicija kao autor, nastavlja s djelovanjem u *Studiju*, a njegov doprinos svakako treba istaknuti. U vrijeme kada je u *Zagreb filmu* crtano-filmska produkcija bila na jako visokom nivou, direktor Jurica Peruzović trudio se održati balans između priznanja i kvalitetnih crtanih filmova i filmova koji donose laku zaradu, odnosno komercijalnih filmova. Tako su se proizvodili tzv. festivalski crtići koji su svoje troškove proizvodnje vraćali tako da su osvojili brojne nagrade od strane struke. Zbog „dobrog glasa“ primjeri su prodani u velikom broju. Usporedno s takvim crtićima, proizvode se i oni komercijalni, zabavnog karaktera koji bi postigli dobru gledanost. Savršena formula takvog poslovanja glasila je da se spoje vrsni majstori crteža s redateljima koji znaju formulu za dobru prodaju crtanih filmova. Filmovi koji su specifični za to razdoblje jesu filmovi Ive Vrbanića. Redatelj čije se stvaranje pokazalo poprilično plodnim, izdaje čak devet svojih djela u pet godina, a najistaknutiji su film „Balada“ objavljen 1958. godine i „Svi crteži grada“ objavljen godinu dana kasnije. Crtači s kojima je imao suradnju bili su: Grgić, Dragić, Dovniković i Ivo Kalina. Ostala njegova djela vrijedna spomena jesu: „Romeo i Julija“, „Bijeli miš“, „Adam i Eva“, „Ljubav na filmu“ i „Rivali“. Također treba spomenuti djela autora Dragutina Vunaka, kao na primjer „Mali vuk“ iz 1959. godine, „Čovjek i sjena“ iz 1960. godine te satiričan film „Krava na granici“. Za posljednji spomenuti film u ulozi glavnog crtača našao se Ante Zaninović. U to su vrijeme dva mlada redatelja, Mladen Feman i Borislav Mršić, pokušala objaviti poneko djelo u *Studiju*, ali, nažalost, to se nije ostvarilo. Činjenica je ta da iskusni redatelji nisu dopuštali da im nadređeni budu mladi redatelji, necrtači. Zbog toga Vlado Kristl provodi pobunu zbog nadređenosti redatelja. Riječ je o umjetniku koji je prekinuo radikalno promicanje realizma u animacijskim filmovima te uvodi nefigurativnu umjetnost. Bio je član u *Duga filmu*, međutim, nakon prestanka rada poduzeća boravio je nekoliko godina u inozemstvu. Nakon što je saznao za međunarodni uspjeh svojih kolega u Cannesu, odlučuje im se pridružiti u stvaranju nove nadrealistične animacije u Hrvatskoj. Njegov prvi zadatak po povratku u svijet animacije bio je uloga glavnog crtača u filmu iz 1959. godine, „Krađa dragulja“. Tu je dolazio u sukob s ostalim suradnicima jer je imao svoj karakterističan stil, a to je crtanje vrlo sitnih geometrijskih likova. Marušić (2004: 132) navodi kako je Kristl u djelu „Don Kihot“ spojio osjećaj u animaciji s bogatim grafičkim stavom i tehnološkom radoznalošću. Ovakav spoj iznjedrio je remek djelo po kojemu je autor postao prepoznatljiv. Škrabalo (1998: 295 – 298) tvrdi kako je „Don Kihot“ prvo djelo u režiji spomenutog autora koje je u cijelosti njegovo stvaralaštvo, od scenografije, animacije, crteža i svega ostalog. Pojavljuje se i novi pojam – „totalni autor“. Iako je film hvaljen od strane struke i osvojio je mnoga međunarodna priznanja, u *Studiju* su izbjegavali

govoriti o ovom filmu, a čak je postojala šansa da se ni ne prikaže u javnosti. Na svu sreću, film je prikazan, uz nametnuti neprimjeren komentar spikera na početku i na samom kraju filma. Za vrijeme djelovanja, Kristl se uspio, uz ulogu glavnog crtača, okušati i u ulozi suredatelja. Zajedno s Ivom Vrbanićem režirao je film „Šagrenska koža“, objavljen 1960. godine. Ovo djelo može se smatrati najavom predstojećeg doba, postmodernizma, koje će zavladata u animaciji idućih 20 do 25 godina. Obzirom da je Kristl unio oluje u redove *Studija*, njegov idući korak je odlazak iz *Zagreb filma*. Nakon animacije, okušao se u igranom filmu. U ulozi „totalnog autora“ 1962. godine objavljuje film „Resni človek“ u Ljubljani. Kasnije se seli u Njemačku, gdje eksperimentira s igranim i animiranim filmom.

Iako je 1962. godina bila odlična po pitanju priznanja i osvojenih nagrada za kinematografiju u Hrvatskoj, poput nagrade „Oscar“ za djelo „Surogat“ autora Dušana Vukotića, *Zagrebačka škola crtalog filma* našla se u nepovoljnoj situaciji, točnije krizi. Vlado Kristl otišao je u Sloveniju, a potom i u Njemačku. Vatroslav Mimica je na vrhuncu svoje karijere napustio filmski svijet, a Dušan Vukotić je iz animacije prešao u igrani film. Osim personalne krize, *Škola* se nosila i s financijskim problemima. Savezni fond bio je poprilično iscrpljen zbog velike proizvodnje animacijskih filmova, stoga se izvor financiranja tražio u republikama tadašnje Jugoslavije. *Croatia film* je također zapeo u novčane probleme. Andro Kovačević, novi direktor, bio je primoran odustati od otkupa svjetske licence animiranih filmova. To se svakako moglo osjetiti i u proizvodnji. Usporedbe radi, 1959. godine snimljeno je ukupno 15 crtića, godinu kasnije objavljeno je tek sedam, dok su 1963. godine objavljena samo dva animirana filma. U tom razdoblju *Zagreb film* je napustio i njegov tadašnji direktor, Jurica Peruzović. Crtani film se dovodi u pitanje jer je bilo potrebno pronaći izvor financija, autore i vodeće osobe. Mnoge osobe su se okušale u ulozi direktora, poput Milivoja Pogrmilovića, Andrije Klarića, Rade Kraljića, međutim niti jedna vlast nije bila dugog vijeka. *Zagreb film* se krajem 1962. i početkom 1963. godine našao u najvećoj krizi, tada najviše zbog odlaska brojnih autora te je jedino rješenje bilo zaposliti novi sloj umjetnika i pružiti šansu tadašnjim crtačima, scenografima te animatorima da izrađuju svoje samostalne filmove. Zbog prijašnjih loših iskustava s redateljima-necrtačima, došlo je vrijeme da se od crtača naprave redatelji. Crtači su bili primorani istražiti svoje dubine stvaralaštva i „iskopati“ to autorstvo iz sebe.

I u ostalim državama Jugoslavije nacionalne kinematografije dobivaju veliku želju za stvaranje vlastitih animiranih i crtanih filmova. Tako jugoslavenski i hrvatski crtani film više nisu sinonimi. Dakako, *Zagrebačka škola* imala je veliki utjecaj na ostatak kinematografija tadašnje države. Svojim trudom i radom uspjeli su se izboriti za svoje mjesto u svijetu crtalog filma.

Tako su u Ljubljani djelovali Muster i Škodlar, u susjednoj su Srbiji u Beogradu djelovali Rudić, Kušanić, Majdak i drugi, a u Novom Sadu istaknuli su se Zoran Jovanović i Šajtinac. U Makedoniji je od 1964. godine djelovao Marković i Gligorovski. Ono što je svakako pridonijelo proizvodnji crtanih filmova u spomenutim zemljama jest filmski fond koji je decentraliziran. Takva novonastala situacija stvorila je bogatiju sliku kinematografije u Jugoslaviji. Međutim, djela novijih naraštaja autora nisu bila prepoznata od strane struke. Navedeno se smatra svojevrsnim zastojem u našoj kinematografiji. Nisu postojala očekivanja da će se ponoviti sjajna djela kao što su ona koja su u svojem stvaralaštvu proizveli Mimica i Vukotić.

4.2.1. Zlatko Bourek

Škrabalo (1998: 300) piše kako se Zlatko Bourek pridružuje svijetu crtanog filma s iskustvom slikara i kipara, a također je diplomirao na *Likovnoj akademiji*. Bio je scenograf brojnih filmova pod autorskom palicom Kostelca, Vukotića, Mimice, a njegovi autorski filmovi bili su prepoznati kao lirsko djelo, gdje inspiraciju traži u pučkoj umjetnosti ili ambijentu iz svakidašnjeg života. Djelo „I videl sem daljine meglene i kalne“ iz 1964. godine interpretacija je Krležinih „Balada Petrice Kerempuha“. Film „Bećarac“ objavljen 1966. godine tematizira folklor njegove Slavonije. Bourek 1968. godine vizualizira jednu albansku baladu. Riječ je o međunarodno priznatom filmu „Kapetan Arbanas Marko“. Njegovi filmovi opisuju se kao nadrealistični, a krasi ih i epitet erotski. Najbolji primjer filma koji opisuje Bourekovo stvaralaštvo jest film „Mačka“ iz 1971. godine. U središtu je mačka koja se pretvara u ženu, a glavni lik predstavlja promjenjivu žensku narav. U suradnji sa Zlatkom Sačeroom režira crtani film imena „Školovanje“ iz 1970. godine. Još jedna vrlo dobra suradnja dogodila se 1973. godine s Pavlom Šalterom za film „Love story“.

4.2.2. Boris Kolar

Pata (1996: 115) u svojem djelu „Majstori zagrebačkog crtanog filma“ naziva ovog umjetnika svojevrsnim „Wunderkindom“. Škrabalo (1998: 300 – 302) tvrdi kako je Boris Kolar poprilično svestrana osoba. Riječ je o umjetniku koji se iskušao u ulozi scenografa, animatora, scenarista, glavnog crtača te se posebno ističe njegova suradnja s Vukotićem u pet filmova. Kolar je 1960. godine objavio svoj debitantski film „Dječak i lopta“ kao „totalni autor“. Filmom „Bumerang“ iz 1962. godine osvojio je nekoliko nagrada u svijetu, ali je primijećeno kako mu je uzor u nastajanju filmova Dušan Vukotić s kojim je i surađivao te mu je upravo on bio glavni učitelj i inspiracija u stvaranju vlastitih djela. U njegovom životopisu nalazi se i serija „Inspektor Maska“. Djelom „Neman i vi“ iz 1964. godine dokazuje svoj osjećaj za estetiku. Zanimljiva je

informacija da je taj film napravljen na molbu Svjetske zdravstvene organizacije te je riječ o edukativnom sadržaju. Ostala istaknuta djela su mu: „Stručnjaci“ iz 1968. godine, film „Vauvau“ objavljen 1964. godine i „Otkrovitelj“ iz 1967. godine. Obilježje koje je karakteristično za Kolarovo stvaralaštvo jest to da se ne drži slijepo jednog stila. Sklon je eksperimentiraju s crtežima i svaki film mu je različit. Također, potrebno je istaknuti i njegov doprinos u seriji „Baltazar“.

4.2.3. Borivoj Dovniković-Bordo

Škrabalo (1998: 302) navodi kako je Dovniković činio fantastičnu četvorku animatora u nagrađivanom filmu „Veliki miting“, dok je za vrijeme djelovanja *Duga filma* imao ulogu animatora i glavnog crtača za film „Gool“ te se kasnije priključuje *Interpubliku*. Mogućnost da crtači budu u potpunosti autori svojih filmova dala je Dovnikoviću vjetar u leđa da se iskaže u svijetu animacije i da pokaže svu svoju kreativnost i genijalnost. Značajno obilježje po kojem je postao poznat, to jest prepoznatljiv u svojim djelima, jest to što je odlično spajao elemente klasičnog crtanog filma i struju nove animacije. Trominutnim filmom „Bez naslova“ iz 1964. godine donosi jednu potpuno novu vrstu animacije. Riječ je o filmovima u kojima je prikazana samo jedna radnja, to jest situacija. „Taj briljantni film koji završi prije nego što počne (čovjek s bubnjem pojavi se na ekranu, ali ne može pokazati svoje umijeće jer ga ometaju agresivna slova špice) otkrio je u Dovnikoviću stvaraoca koji je ideologiju zamijenio psihologijom karakterologijom, a metaforu je odbacio u korist produženog gega koji varira s nadahnućem jednu, najčešće apsurdnu situaciju.“ (Škrabalo, 1998: 302).

Autor nadalje piše kako su filmovi „Ceremonija“, „Znatizelja“ i „Krek“, nastali u razdoblju od 1965. do 1967. godine, Dovnikoviću donijeli mnoštvo nagrada u svijetu. Prepoznatljiv je po tome što u svojim djelima stvara poprilično jednostavne likove, to jest glavne junake, propitkujući njihov odnos prema svakodnevnom životu.

Pata (1996: 90) naziva Dovnikovića odvjetnikom malog čovjeka jer u svojim filmovima predstavlja malog čovjeka kao nekoga tko žudi za slobodom koja je samo imaginarna slika slobode te ulazi u duboku privatnost čovjeka, to jest njegovih misli.

Škrabalo (1998: 302 – 303) tvrdi kako je film „Kostimirani rendez-vous“ iz 1965. godine jedan od najboljih namjenskih filmova u hrvatskoj kinematografiji. Film na duhovit i način prikazuje stil odijevanja kroz ljudsku povijest. Iako je imao vrlo široko znanje u području ilustracije, stripova i grafičkog dizajna, okušao se i u reklamnim filmovima. Tako je rečenica iz „Agrokoka“ koja je glasila „Svako jutro jedno jaje – organizmu snagu daje!“ postala žargon te

se i danas koristi. Filmom „Čudne ptice“ iz 1969. godine ostvaruje prvu suradnju sa SSSR-om u području animiranog filma. Sedamdesete godine su za Dovnikovića također bile plodonosne. Objavio je niz filmova, pa tako i „Ljubitelji svijeća“ iz 1970. godine koji je ostvario čak sedam nagrada u svijetu. Autor je i filmova „Putnik drugog razreda“ iz 1974. godine i „Škola hodanja“ iz 1978. godine. Prozvan je pedagogom animacije jer je svoje metode rada objavljivao prvotno u časopisima, a kasnije je cijelo svoje bogato znanje pretočio u knjigu koju je objavio 1983. godine pod jednostavnim nazivom „Škola crtanog filma“.

4.2.4. Zlatko Grgić

Škrabalo (1998: 305 – 308) piše kako se ovaj nesuđeni odvjetnik osamostalio u ulozi redatelja tek kad je bio primoran, točnije kada su svi crtači morali postati „totalni autori“ svojih djela. Vrlo brzo postaje jedan od najutjecajnijih ljudi u *Zagrebačkoj školi*. Karijeru je započeo kao asistent animatora u filmu „Goolu“, još za vrijeme djelovanja *Duga filma*. Iako je želio da njegov prvi film bude domaćeg zabavnog karaktera, po pravilu prvi samostalni rad redatelja u *Zagrebačkoj školi* morao je biti crtani film, stoga su njegova prva djela crtići „Posjet iz svemira“ iz 1964. godine i „Đavolja posla“ iz 1965. godine, a rađeni su po uzoru na Vukotičevo stvaralaštvo. Tek je filmom „Peti“, kojeg je realizirao u suradnji s Pavlom Šalterom, dao naslutiti stvaralačku narav ovog osebujnog umjetnika. Grgić 1965. godine objavljuje film „Muzikalno prase“, a ovo umjetničko djelo prepoznala je i struka, osvojivši nagradu u Leipzigu. Grgić nije dijelio mišljenje većine animatora te nije smatrao da film treba prikazivati uzdignutu „umjetnost“ te je u svojim djelima jasno dao do znanja da ga „čovječanstvo“ ne zanima. On smatra kako film treba prikazivati običnog čovjeka, koji ima smisao za humor i nema savršenu narav. Što se tiče ritma i animacije, tu je bio izvrstan virtuoz, što je dokazao djelima poput „Optimist i pesimist“, „Pepeljuga“, „Ptica i crvek“, „Klizi-puzi“. Namjenski film „Hot Stuff“ iz 1970. godine oduševio je struku, osvojivši čak desetak međunarodnih nagrada, a jedna od njih bila je i nagrada na Svjetskom festivalu crtanog filma održanom 1972. godine u Zagrebu. „Lutku snova“ objavio je 1979. godine u suradnji s Bobom Godfreyjem, a film je ušao u uži krug nominacije za nagradu „Oscar“. Grgić 1967. godine, u suradnji s Borivojem Dovnikovićem, piše scenarij za film „Izumitelj cipela“. Film prikazuje stvarni začetak „Baltazara“, serije koja je najkomercijalnija stvar u povijesti svih pothvata *Zagreb filma*. Grgić udružuje svoje snage zajedno s Borisom Kolarom i Antom Zaninovićem i ostvaruje remek-djelo hrvatske kinematografije, seriju „Baltazar“. U razdoblju od 1968. godine i tijekom sedamdesetih godina, izrađeno je ukupno 59 filmova podijeljenih u četiri serije. U središtu

radnje uvijek je isti glavni lik, profesor Baltazar. Predstavljen je kao čudak koji iz ljubavi prema svim ljudima pokušava ukloniti njihove osobne nevolje s kojima se susreću. Obzirom da se radi o seriji koja ne sadrži dječje, već odrasle likove, poslužila je kao alat mnogim drugim animatorima kako bi se odmaknuli od tradicije koju je *Zagrebačka škola* uporno zagovarala.

4.2.5. Nedjeljko Dragić

Škrabalo (1998: 308 – 309) navodi kako je Nedjeljko Dragić u svojim djelima poprilično odstupao od pravila *Zagrebačke škole*, ohrabrujući i ostale autore da to učine. Za razliku od prijašnjih spomenutih autora, Dragić se nije posvetio isključivo animaciji, već je djelovao i kao grafički urednik, karikaturist, a okušao se i kao ilustrator. Autor je knjige karikature „Leksikon za nepismene“, organizirao je razne izložbe, a autor je i ponekog antistripa. U 1960-im djelovao je u *Zagreb filmu* u ulozi glavnog crtača. Tako su iz tog razdoblja proizašla djela „Cupidu“ u suradnji s Kostelecem, zatim „Rivali“ u suradnji s Vrbanićem, „Ole torero“ s Dovnikovićem te „Sanjar“ s Ravnitovićem. Inspiraciju za prvi samostalni film „Elegija“ iz 1965. godine pronašao je u vlastitoj karikaturi iz novina. Filmom „Krotitelj divljih konja“ iz 1966. godine osvaja priznanje u Annecyju, što je prva takva nagrada za hrvatsku kinematografiju na takvom tipu festivala. Ovakav uspjeh spomenutog filma pomagao mu je da što slobodnije izrazi sebe i svoje crtačko umijeće u djelima. Bio je sklon melankoliji, a svoje likove u filmovima nije uopće vidio kao dio fabule. S vremenom u potpunosti odbacuje fabulu u svojim crtanim djelima. Dragić se može pohvaliti i nominacijom za „Oscara“ i to filmom „Tup-tup“ iz 1972. godine. Osim toga, 1974. godine osvaja nagradu „Grand Prix“ u Zagrebu za film „Dnevnik“. Jednom prilikom se našao u nepovoljnoj financijskoj situaciji kada je morao vratiti sav odobreni novac za realizaciju jednog filma. Navedeno govori o činjenici da nesređena financijska situacija u *Zagrebačkoj školi* nije dala mogućnost ni ovakvom vrsnom autoru da se u potpunosti izrazi i stvara. Dragić je ostao upamćen i u povijesti mini-filma kao autor filma u trajanju do jedne minute, „Per aspera ad astra“ iz 1969. godine. U filmu je savršeno prikazana metafora – očajnik se utapa u wc školjci, dok je ručka kotlića predstavljena kao prijateljska ruka koja će ga na kraju filma i zaliti te u konačnici i potopiti. Tako se Dragić smatra začetnikom mini-filma ne samo na ovim prostorima, već i u svijetu. Mnogim je svjetskim autorima uzor i inspiracija u mini-filmovima bila upravo *Zagrebačka škola crtanog filma*.

4.2.6. Pavao Štalter

Škrabalo (1998: 303 – 304) spominje autora Pavla Štaltera koji je ostvario mali broj samostalnih filmova, ali je ostavio neizbrisiv trag u svijetu animacije. Štaltera opisuje kao slikara koji ima

iznimno izraženo osjetilo za minijaturnost i detalje. Svoj scenografski rad potpisuje za čak tridesetak filmova. Suradivao je gotovo sa svakim redateljem *Zagrebačke škole*. Režirao je trominutni film „Peti“ u suradnji sa Zlatkom Grgićem. Film „Kutije“ iz 1967. godine režirao je potpuno samostalno. Mnogi ga opisuju kao samozatajnog stvaratelja koji radi u sjeni redatelja.

Na mrežnoj stranici „KINO TUŠKANAC“ navodi se kako je Štalter s vremenom razvio vlastiti stil u animaciji. Karakteristike njegova stila jesu složeniji crteži tamnijih boja i izražajna atmosferičnost. Također, film koji je važno spomenuti jest „Maska crvene smrti“. Film je režirao u suradnji s Brankom Ranitovićem. Riječ je o filmu iz 1969. godine koji je osvojio nagradu filmskog festivala u SAD-u, to jest u New Yorku te je 1970. godine na Festivalu dokumentarnog i kratkometražnog filma osvojio nagradu za najbolji animirani film u Jugoslaviji.⁴

4.2.7. Zvonimir Lončarić

Škrabalo (1998: 304 – 305) piše kako kipar Zvonimir Lončarić 1958. godine odlučuje krenuti u vode crtanog filma. Zapamćen je po vrhunski oslikanoj pozadini u filmu „Osvetnik“. Kasnije se posvećuje scenografiji za niz djela redatelja Mimice, Kolar, Vrbanića, Grgića i drugih. Ostvario je tek tri djela koja su u potpunosti njegova. To su filmovi „1 + 1“ iz 1964. godine, „Bijeg“ iz 1969. godine i film „Žderi!“ objavljen 1972. godine. Lončarić se može pohvaliti ulogom glavnog crtača u djelu „Između usana i čaše“ objavljenog 1968. godine.

Pata (1996: 132) spominje kako je Lončarić poznat po nadimku „Riba“. „Riba“ svoj je vlastiti svijet zatvorio u školjku u koju ne dopire buka hoda ni vatromet svijeta, gdje samo postoji izoliranost specifičnog mikrokozmosa, čiju sliku bez ikakva dirigiranja želi oživjeti.“ (Pata, 1996: 132). Iz ovoga se može zaključiti kako je Lončarić, kao i svaki umjetnik, imao vlastiti svijet u glavi, odnosno vizionarske ideje koje su mu bile inspiracija i motivacija za njegova djela. Svaki umjetnik ima svoje viđenje umjetnosti, pa tako i crtači, režiseri te scenografi crtanih filmova.

⁴ <http://kinotuskanac.hr/director/pavao-stalter> [pristup: 12.9.2022.]

5. RAZDOBLJE KRIZE ZA HRVATSKU ANIMACIJU – NESTANAK ŠKOLE

Majcen Marinić (2014: 16 – 40) navodi kako se već krajem sedamdesetih godina dogodila stagnacija u kreativnosti autora animiranih filmova. Dosta autora je svoju budućnost u animaciji nastavilo u inozemstvu, nekolicina je prešla u igrani film, a neki su uzeli pauzu od rada. U osamdesetim godinama 20. stoljeća Hrvatsku zahvaća ekonomska kriza, što se odrazilo i na financiranje animiranih filmova, obzirom da su se financirali iz državnog proračuna. U to su se vrijeme, kako je već spomenuto, stari autori crtanih filmova povukli, a na scenu dolaze neka nova imena poput Milana Blažekovića, Dušana Gačića, Zlatka Pavlinića, Ljubice Heidler, Joška Marušića i drugih. Oni rade po uzoru na svoje starije kolege, to jest prijašnje članove *Zagrebačke škole* te ne unose nove elemente u animaciju. Prethodan nevjerojatan uspjeh ove škole možda je bio psihički teret za nove autore, a za neke je možda bila samo dodatna motivacija. Unatoč ekonomskoj krizi i krizi autorstva, *Zagreb film* je polučio podosta kvalitetnih animiranih filmova, kao što su „Neboder“ (1981.), „Jedan dan života“ (1982.), „Album“ (1983.) i „Uzbudljiva ljubavna priča“ (1987.). Studio za crtani film pod nazivom *Croatia film*, koji djeluje još od davne 1954. godine, 80-ih godina proizvodi dva dugometražna animirana filma po prvi puta na hrvatskom jeziku. Riječ je o filmovima „Čudesna šuma“ iz 1986. godine i „Čarobnjakov šešir“ iz 1989. godine pod autorstvom Milana Blažekovića. Bitno je naglasiti i stvaralaštva stare generacije autora *Zagrebačke škole crtanog filma*. Tako Borivoj Dovniković 1983. godine objavljuje djelo „Škola crtanoga filma“. Radi se o animacijskom priručniku koji je poslužio kao pomoć mnogim mladim animatorima.

Majcen Marinić (2014: 31 – 40) nadalje navodi da 1984. godine nastaje djelo „Kuća br. 42“. Riječ je o nostalgичnom filmu koji nas vraća u stara, zaboravljena vremena, a djelo je autora Pavla Šaltera. Ante Zaninović djeluje na nekoliko filmova u 80-im godinama, poput „Predstave“ i „Allegro vivace“ iz 1983. godine, zatim „Zak pazi na znak“ iz 1986. godine te 1987. godine objavljuje filmove „Čarobnjak“ i „Tempo secondo“. Njegovi crtani likovi u djelima nalik su karikaturi. Joško Marušić, kao nova generacija autora u animaciji, postiže velik uspjeh filmom „Riblje oko“ koji objavljuje 1980. godine. Do kraja 80-ih godina objavljuje filmove „Lice straha“, „Tamo“ i „Kod kuće je najbolje“. Još jedan animator ostvaruje se u ulozi autora. Radi se o Krešimiru Zimoniću i filmu „Album“ iz 1983. godine. Njegova nepresušna tema u animiranim filmovima jest ženska psiha. Tako je u spomenutom filmu u središtu radnje žena koja oživljava prizore i slike iz prošlosti prelistavajući foto album i prisjećajući se

uspomena iz djetinjstva. U 80-im godinama konačno na scenu dolazi i ženska postava animiranog filma. Ilustratorica Ljubica Heidler 1984. godine objavljuje film „Prsten na morskom dnu“. Crtačica stripova Magda Dulčić ostvaruje niz suradnji s već spomenutim autorima. S Krešimirom Zimonićem surađuje na filmu „Utakmica“, a film „Posljednja stanica“ odrađuje u suradnji s Pavlom Štalterom.

Majcen Marinić (2014: 24 – 54) nadalje piše da početak devedesetih godina predstavlja vrhunac krize za hrvatsku animaciju zbog rata i krajnje nepovoljne političke situacije. Hrvatska je zemlja u kojoj je 90-ih bilo ratno stanje, stoga strani ulagači poput Kanade prestaju s investiranjem u hrvatske animirane filmove. *Zagreb film*, zbog loše financijske situacije u kojoj se našao, prodaje udjele u serijama, poput „Mali leteći medvjedići“. Samo 10 % udjela ostaje u vlasništvu *Zagreb filma*. Tvrтка *Intal* pokušava financijsku situaciju dovesti u red, stoga 1993. godine dolazi do smjene direktora. Međutim, zbog mnogo nezadovoljnih, kojima plaće nisu isplaćene čak 19 mjeseci, djelatnici se pod vodstvom Dušana Vukotića i Nevena Petričevića, uz pomoć sindikata, pokušavaju izboriti za svoja prava te je 1993. godina bila izazovna i dosta teška za kinematografiju općenito. Velik broj zaposlenika *Zagreb filma* koji su radili još za vrijeme *Zora filma* i *Duga filma* odlaze u mirovinu. Do sredine 90-ih godina svega desetak ljudi ostaje kao stalni zaposlenici u tvrtci. To vrijeme obilježilo je tzv. „gašenje“ legendarne škole animacije. *Zagrebačka škola crtanog filma* zbog odlaska velikog broja autora prestaje s radom. U razdoblju od 1991. godine do 1995. godine proizvodnja filmova u *Zagreb filmu* bila je zaustavljena. Grad Zagreb kao vlasnik dviju filmskih kuća dolazi na ideju da ih ujedini. To se i dogodilo 1996. godine, kada *Zagreb film* i *Filmoteka 16* počinju djelovati kao jedna filmska tvrtka pod nazivom *Zagreb film*, a glavni direktor je Dragan Švaco. Pokrenuta je škola za mlade animatore u kojoj su nastavu održavali legendarni autori crtanih filmova, Pavao Štalter i Nikola Kostelac. Nekolicinu filmova sufinanciralo je Ministarstvo kulture, a jedan od njih jest istaknuti film „Kolač“ iz 1997. godine autora Daniela Šuljića. Zagreb postaje ponovno domaćin Svjetskog festivala animiranog filma, poznatijega kao Animafest. Grad Zagreb ulaže milijun kuna u računalnu opremu za proizvodnju animiranih filmova. Uvođenjem nove opreme javljaju se male produkcijske kuće koje kreću s produkcijom animiranih filmova. Jedan od takvih primjera je tvrtka *FX Interzone d.o.o.* koja, osim eksperimentalnih filmova, radi i na projektu spota za pjesmu „Afrika“ legendarnog pjevača Dine Dvornika koji sadrži elemente animacije. Među novim se imenima animiranog filma u kasnim 90-ima istaknula Magda Dulčić koja u svojim djelima priča vrlo osobne priče. Riječ je o animiranim filmovima koji govore o odrastanju, ali priča nas uvodi u čaroban svijet bajki, snova, koji autorici djela, čini se, nisu

strani. Filmom „Samotnikov vrt“ iz 1998. godine pokazuje svoju melankoličnu stranu, sjetnu, bajkovitu, a pomalo i romantičnu. Njezini filmovi imali su dobar odaziv u redovima publike zbog njezinog stila crtanja. „Skлонost klasičnim rješenjima, ne samo u crtežu, vidljiva je i u njezinim stripovima u kojima je tekst tretiran klasično, čak „starinski“, i odijeljen od crteža snažnih linija i reducirane upotrebe boje – osnovnih, čistih i intenzivnih.“ (Majcen Marinić, 2014: 54).

Majcen Marinić (2014: 53 – 55) piše kako se u filmovima Magde Dulčić, to jest njezinim crtežima mogu pronaći i elementi stripa, poput toga da se u režiji naglašava više likovni dio, umjesto ritmičnosti i pokreta. Magda Dulčić je, uz animirane filmove, radila reklamne filmove i najavne špice za Animafest, pri čemu je i dalje njegovala kvalitetu i svoj autentičan autorski stil. Goce Vaskov, koji je najveću pozornost usmjeravao na računalnu animaciju, svoje filmsko djelovanje započinje radom na glazbenim spotovima. Devedesetih je godina eksperimentirao više nego bilo koji drugi hrvatski filmski autor, što je vidljivo u filmovima „Vjetar“ iz 1988. godine, „Mač od svjetlosti“ iz 1994. godine, „Vremenska bajka“ iz 1995. godine i „Misa u amolu“ iz 1996. godine. Još jedan od značajnih autora animacije koji je svoje djelovanje započeo 90-ih jest Daniel Šuljić. On je snimao filmove koji su se razlikovali po temama i tehničkom pristupu, a u njima se mogao prepoznati njegov jedinstveni osjećaj za umjetnost te eksperimentiranje koje je vidljivo u filmu „Sunce, sol i more“ iz 1997. godine, gdje je animirao zrnca kave na staklu, što je bila jedna od novih tehnika koju je on prvi koristio u hrvatskoj animaciji. Svoje djelovanje u animaciji nastavio je u 2000-im godinama.

6. NOVO DOBA ANIMACIJE

Majcen Marinić (2014: 64 – 80) navodi da se početkom 21. stoljeća počinju otvarati male produkcijske kuće uglavnom orijentirane na nove računalne animacijske tehnike koje su umjetničke animirane filmove nerijetko financirale kroz komercijalno djelovanje, poput snimanja glazbenih spotova i reklamnih filmova. Uz to, pokreću se i brojni filmski festivali. Tako se 2002. godine pokreće Tabor film festival, 2003. godine pokrenut je Zagreb film festival, 2004. godine Zagrebdox, 2006. godine Vukovar film festival, a 2010. godine pokrenut je Festival animiranog filma. Veliki značaj i dalje je imao Svjetski festival animiranog filma – Animafest na kojem su posebnu nagradu 2004. godine osvojili Davor Meštrović i Marko Međurečan za film „Ciganjska“, a četiri godine kasnije posebnu nagradu po odluci žirija osvojio je film „U susjedstvu grada“ čiji je autor Joško Marušić. Iako su kvaliteta i kvantiteta hrvatske animacije bili u porastu, animirana filmska produkcija namijenjena djeci bila je sve rjeđa, a uzrok tome bili su nedovoljan interes autora te problematična dostupnost publici jer su se animirani filmovi hrvatskih autora rijetko mogli vidjeti na televiziji te ih je publika mogla gledati najčešće na festivalima i revijama. Za televizijske dječje emisije pretežito se upotrebljavala kolaž-animacija specifična po tome što se pokreću samo određeni dijelovi likova, a ona je vidljiva u dječjoj emisiji „Nora Fora“ iz 2004. godine, kao i u animiranoj seriji za djecu „Danica“ koja se počela emitirati 2005. godine te se zbog interesa dječje publike prikazivala dugi niz godina. Kada je riječ o računalnoj animaciji u Hrvatskoj, najuspješniji je Simon Bogojević Narath, a za njegov uspjeh zaslužni su filmovi „Plasticat“ iz 2003. godine, „Levijatan“ iz 2006. godine i „Morana“ iz 2008. godine. Njegove filmove karakteriziraju: 2D i 3D animacija, suvremeni i aktualni događaji, bitne pouke, jedinstven stil i tematika, nadrealizam, zastrašujući ugođaj, kvalitetni pokreti i likovni prikazi te odličan ritam koji prati priču.

Majcen Marinić (2014: 63 – 67) nadalje ističe neke od najznačajnijih producenstskih kuća koje su ostvarivale uspjehe u novom dobu hrvatske animacije, a jedna od njih je *Croatia film* koja je bila usmjerena na tržišnu promociju animiranih filmova koju je tridesetih godina 20. stoljeća osmislio Walt Disney, a koja se zasnivala na prodaji proizvoda poput igračkica koje su bile vezane uz određeni animirani film. U *Croatia filmu* je pod autorstvom Steve Šinika proizvedena animirana serija „Laku noć, Hrvatska“ koja se svakodnevno prikazivala na televiziji od 2005. do 2006. godine, a u kojoj su se na satiričan i humorističan način komentirala najnovija događanja, posebice ona vezana uz politiku. Još jedna od istaknutih produkcijskih kuća je *Alt F4* koja je distribuirala i producirala razne interaktivne poučne filmove, pri čemu se uglavnom

koristila tehnikom „flash-animacije“. Najznačajnije djelo te produkcijske kuće bili su animirani filmovi „Priče iz davnine“ koji su se proizvodili od 2003. do 2008. godine uz razne interaktivne sadržaje te su autorima donijeli brojne prestižne svjetske nagrade. Autorica tih filmova bila je Helena Bulaja koja je surađivala s najznačajnijim svjetskim autorima na području „flash-animacije“, a radnja tih filmova je temeljena na pričama Ivane Brlić Mažuranić. Osim tih animiranih filmova, nagrade je dobio i film „Mehaničke figure“ iz 2010. godine koji je bio animirano-eksperimentalan te je imao interaktivne sadržaje. Jedna od značajnih produkcijskih kuća je i studio *In fine* koji je na području animiranog filma ostvario izniman uspjeh s produkcijom filma „Gulliver“ iz 2009. godine čiji je autor Zdenko Bašić. Studio *Kenges* također je bio iznimno uspješan i jedan od najinovativnijih studija u Hrvatskoj koji su se bavili 2D i 3D animacijom, a za rad na animiranim filmovima njegovi su autori dobili razne domaće i međunarodne nagrade. Godine 2009. studio *Kenges* podijelio se na *Bonobo studio* i *3D2D animatore*. Jedna od najznačajnijih osoba u *Bonobo studiju* bila je Vanja Andrijević koja je imala međunarodni ugled kao producentica animiranih filmova.

Nadalje, Majcen Marinić (2014: 75 – 90) navodi neka od najistaknutijih imena koja su ostvarivala uspjehe u novom dobu hrvatske animacije, a jedno od njih je Matija Pisačić koji je autor jednog od značajnih hrvatskih animiranih filmova, „Fantastična odiseja doktora Zodiaka“ koji je dobio nagradu na Danima hrvatskog filma 2009. godine. Film traje desetak minuta, a pojedini njegovi dijelovi nisu doručeni. Ima dobar ritam koji prati nestvarnu i malčice jezivu priču te ga karakteriziraju i jake, pretežito osnovne boje, ubrzavanje te odlična računalna animacijska tehnika. Još jedan od važnih hrvatskih predstavnika animiranog filma je Tom Jantol koji je autor nagrađivanog filma „Wizard of Os – The fish incident“ iz 2009. godine, a u njemu je objedinio 3D-računalnu animaciju, kolaž tehniku te značajke suvremene, urbane, pretežito pop-kulturne i klasične kinematografije. Značajan autor u području hrvatskih animiranih filmova je i Dalibor Barić koji je u njima okupljao svoja razna zanimanja iz područja umjetnosti, poput stripova, glazbe, kolaža, crteža i instalacija, a oni su vidljivi u animiranom filmu „Nova hipi budućnost“ iz 2011. godine koji je napravljen tehnikom kolaža, pri čemu su prisutni i računalni modificirani i animirani crteži, ali i razni dijelovi novina, fotografija i slika. Hrvatski autori koji su pripadali starijoj generaciji ponovno su počeli aktivno djelovati tek krajem prvog desetljeća 21. stoljeća. Tako je 2009. godine Joško Marušić predstavio svoj prvi dugometražni animirani film „Duga“, a 2012. godine Krešimir Zimonić je predstavio film „Zlatkine žute minute“ kojeg je izradio pomoću računalne 2D i 3D animacije.

7. ZAKLJUČAK

Animirani je film od svojeg nastanka pa do danas doživio značajan razvoj, a njegovi se početci ne mogu niti usporediti s današnjom animacijom. Ono što je dovelo do tako snažnog razvoja svakako su kreativni autori koji su svojim talentom, trudom, marljivošću i inovativnim idejama formirali animirani film kakav danas poznajemo.

Međutim, nije sve u autorovoj ideji i genijalnosti. Velik utjecaj na autore u stvaranju animiranih filmova imaju i njihovi prethodnici koji ih ili inspiriraju te su im vlastiti uzori ili se opiru takvoj animaciji i uvode vlastiti jedinstveni stil po kojem su prepoznatljivi. Ima i onih kojima odlični prethodnici u animaciji stvaraju teret, kao na primjer autori koji su djelovali u zlatnom razdoblju *Zagrebačke škole animiranog filma*. Oni na mlađe generacije autora u sedamdesetim i osamdesetim godinama 20. stoljeća mogu imati velik utjecaj.

Osim kreativnosti autora, na animaciju utječe i financijsko stanje države, ako ju država financira, ali i politička situacija. Potrebna su pozamašna sredstva kako bi se uopće mogao realizirati animirani film, odnosno kako bi se autorova ideja mogla i ostvariti. Ukoliko država nema dovoljno sredstava za financiranje animiranih filmova, potrebni su strani ulagači. Strani ulagači koji odluče investirati u hrvatski animirani film obično su potaknuti brojnim nagradama koje film osvoji na raznim festivalima i natjecanjima. Animirani film ne mora nužno biti komercijalan i izrađen za širu publiku da bi uspio biti profitabilan. Ukoliko struka prepozna i nagradi kvalitetan animirani film, tada određeni ulagači odluče financirati autore kako bi potaknuti njihov daljnji razvoj. Međutim, vrijedilo je pravilo da određene zemlje ne financiraju animirani film u zemljama gdje vlada rat, stoga je i politička slika vrlo važna i ima utjecaja na proizvodnju animiranoga filma.

Još jedna vrlo važna komponenta koja je obilježila razvoj animiranog filma jest tehnologija. Razvojem računalne opreme animirani film postaje neprepoznatljiv u odnosu na svoje početke.

Na temelju navedenoga, može se zaključiti kako je povijest animiranoga filma u Hrvatskoj bogata. Brojna su djela i sjajni autori čije je stvaralaštvo hrvatsku animaciju učinilo prepoznatljivom u svijetu. Hrvatska nije zaostajala za ostatkom svijeta, a svojevremeno smo bili uzor i primjer drugima u području animacije. Iako je mnogo čimbenika utjecalo na stvaranje animiranih filmova, poput onih općenitih, na primjer financija, do onih specifičnih poput rata, animirani film je nakon kraće pauze nastavio sa svojom proizvodnjom sve do danas.

8. LITERATURA

1. Ajanović, M. (2004) *Animacija i realizam*. Zagreb: Hrvatski filmski savez – Naklada Hrvatskog filmskog saveza.
2. Majcen Marinić, M. (2014) *Prema novoj animaciji*. Zagreb: MeandarMedia.
3. Marušić, J. (2004) *Alkemija animiranog filma*. Zagreb: Naklada Meandar.
4. Midžić, E. (2009) *Živučé fotografije i pokretne slike: razvoj kinematografske tehnike*. Zagreb: Školska knjiga.
5. Munitić, R. (2012) *Estetika animacije*. Zagreb: Vedis d.o.o.
6. Pata, N. (1996) *Majstori zagrebačkog crtanog filma*. Zagreb: Vedis d.o.o.
7. Pata, N. (2006) *Iz dana u dan u Zagreb filmu*. Zagreb: Hrvatski filmski savez.
8. Škrabalo, I. (1998) *101 godina filma u Hrvatskoj: 1896. – 1997*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
9. Tomić, J. (2014) Živa slika – film. *Kazalište: časopis za kazališnu umjetnost*, 17/2014 (59/60). URL: <https://hrcak.srce.hr/clanak/272944> [pristup: 19.9.2022.]
10. Turković, H. (2012) *Život izmišljotina: Ogledi o animiranom filmu*. Zagreb: Hrvatski filmski savez.
11. Turković, H. (2017) Animirani film u Hrvatskoj – kronologija (1922-2014). *Hrvatski filmski ljetopis*, 90-91/2017. URL: https://www.academia.edu/30271256/Animirani_film_u_Hrvatskoj_kronologija_1922_2014_Animated_film_in_Croatia_a_chronology_1922_2014 [pristup: 13.9.2022.]

Internetski izvori:

ZAGREBFILM.hr – O nama – Zagrebačka škola animiranog filma. URL: <http://zagrebfilm.hr/o-nama/zagrebacka-skola-animiranog-filma/> [pristup: 12.9.2022.]

Baza HR kinematografije – Redatelji – Vatroslav Mimica. URL: http://hrfilm.hr/baza_redatelj.php?id=29 [pristup: 12.9.2022.]

Kino Tuškanac – Direktor – Pavao Štalter. URL: <http://kinotuskanac.hr/director/pavao-stalter> [pristup: 12.9.2022.]

Medijska pismenost – Pojmovnik. URL: <https://www.medijskapismenost.hr/pojmovnik/> [pristup: 19.9.2022.]